

A Túrmezei kerület

Rokay Péter

Amikor az 1922 április 26.-i törvény a Szerb-Horvát-Szlovén királyság területét újjászervezte, több más feudális maradvánnyal együtt egy hét évszázados múltra visszatekintő területi egység, a Túrmezei nemesi kerület is megszűnt létezni. A Zágrábtól délre elterülő Túrmezei kerület ezen a néven viszonylag későn jelentkezik a forrásokban. A Túrmezőt mint területi egységet, latinul Campus Turouo néven 1334-ben, majd kétszáz év múlva 1530-ban horvátul Turovo polje /Bölnymező/-ként említik először az írott emlékek. Az utóbbiból rövidült a horvátul ma is használt Turopolje elnevezés. Korábban ezt a tájegységet Zágrábi mezőnek (Campus Zagrabiensis) nevezik az okmányok.

Az ezen a területen kialakult nemesi kerület eredete a múlt homályába vész. A XIX. század folyamán ez a kérdés a magyar és a horvát történetírás közt napi politikai okok miatt heves vita tárgyát képezte. Az evvel a kérdéssel foglalkozó horvát történészek a Túrmezei nemesi kerületben egy sajátos ó-horvát törzsi maradványt láttak, a magyar tudósok viszont a túrmezei nemeseket a honfoglalás, vagy szent István korában ide települt magyarok elhorvátosodott utódainak tartották.

Eltételezve a továbbiakban a kérdés etnikai vetületétől, ma már a történetírás megállapodott abban, hogy a túrmezeiek a XIII. század elején a zágrábi vár jobbágyságai voltak. A vármegyék, illetve várispánságok felbomlásakor állítólag IV. Béla ifjabb királyként feltételezhetően 1225-ben a zágrábi vár egyes jobbágycsaládjait a királyi serviensek sorába emelte. Így ezek, habár egytelkes, tehát jobbágysággal nem rendelkező, de mégis országos nemesek lettek. A többi magyarországi és szlavóniai kisenemeshez hasonlóan azonban mentesek maradtak a nagybirtokos megyés ispánok (és egyéb országos tisztvisel-

lők) joghatóságától. Ők, a Zágrábi mező nemeseinek összessége (Universitas nobilium Campi Zagrablensis) által választott Ispán (comes terrestris) joghatósága alá tartoztak. A Zágrábi-, illetve Túrmező nemeseinek szokásjogait és kiváltságait Magyar- és Horvátország közös uralkodói mellett az 1278. június 21-én Zágrábban tartott Szlavón tartománygyűlés is megerősítette, illetve rendszerbe foglalta, IV. László pedig 1279-ben szentesítette. Ezt tekintik a legrégebb Túrmezei statútumnak, alkotmánynak.

Hasonlóan a magyarországi nemesi megyékhez, az elkövetkező kétszáz év alatt a Túrmezei kerület szabadságát a szomszédos nagybirtokosok veszélyeztették. A túrmezeiek elsősorban, a magyar történelemben Janus Pannonius halála helyeként ismert Medve vár birtokosaival, különösen a Cilleiekkal küzdöttek jogaik megőrzéséért. A XV. század közepétől a Túrmező és lakosságának szerepe a török betörések és hódítás következtében, a határvédelem szempontjából jelentősen megnövekedett, főleg mikor 1479-ben felépült Lukavec vára. Értelmezhető ezért, hogy Mátyás király 1487-ben újból megerősítette kiváltságait. Utóda II. Lajos 1524-ben szintén megerősítette, illetve a királyi kúria ítéletével visszaállította a túrmezeiek szabadságait, elismerve őket teljesjogú nemeseknek. A török ellenes harcból a túrmezeiek valóban kivették részüket. Csupán a mohácsi csatában tizenkilencen estek el közülük. A XVI. század folyamán pedig a boszniai basákkal küzdöttek.

A szomszédos nagybirtokosok: Túz János, Korvin János, Brandenburgi György és a Zrínyiek azonban most már Lukavec megszerzésére törekedtek, majd miután ez sikerült nekik, e bárból veszélyeztették a túrmezei nemesek szabadságait. Ez egészen 1553-ig tartott, mikor a túrmezeiek királyi segítséggel visszaszerezték Lukavecet. Valamivel később, 1560-ban az egyes túrmezei nemes családok képviselői 30 helységből megújították „testvériségüket” és kölcsönös segítség nyújtására kötelezték magukat. Az ez alkalommal alkotott (hozott) újabb statútumot Habsburgi Rudolt király 1580-ban megerősítette. E statútum szerint az önálló, autonóm Túrmezei közösség huszonkét bírósági körre oszlik. A testvériség tagjainak kizárólagos joguk van föld öröklésére a közösség területén. Ezt Rudolf utóda: II. és III. Ferdinánd, valamint I. Lipót és I. József is megerősítették. 1737-ben a Túrmezei testvériség III. Károlytól saját címert és pecsétet kapott, egyszersmind tagjai számára hiteles helynek lett elismerve.

Annak ellenére, hogy a Túrmezei kerület a zágrábi várjobbágyok középkori szervezetének maradványa volt területén nem csupán nemesek éltek. A túrmezei kerület nem nemes lakosságának sorsa azonban sokkal kevésbé ismert, mint a nemesé. A továbbiakban ezért erről a rétegről ejtenénk néhány szót. Ezt a réteget eredendően ugyancsak várjobbágyok alkothatták. Azok a várjobbágyok, akik valamilyen okból kifolyólag nem emelkedtek a királyi serviensek sorába, illetve ez a réteg nem fogadta be, vagy kutasztotta a maga kebeléből őket. Ennek különböző okai lehettek. Például a kívülrekedtek nem tudták bizonyítani rokoni kapcsolatukat a kiváltságot nyert testvériséggel, nemzettséggel. Ennek azonban elsősorban mégis vagyoni jogi indítékai voltak. A meglehetősen korlátozott kerületi földtulajdon körül a Túrmezei kerület fennállásának idején heves küzdelmek folytak. Ezt bizonyítják a földtulajdont csupán a nemesek számára biztosító megújuló intézkedések.

A túrmezei nemességbe be nem fogadott várjobbágyok fokozottan voltak kiszolgáltatva a szomszéd nagybirtokosok önkényének, melynek a Túrmezei kerület nemes szervezete, illetve az abban élők is alig voltak képesek ellenállni. Nem csoda, ha a nemes szervezeten kívülmaradt várjobbágyok az idők folyamán ezeknek a nagybirtokosoknak a jobbágyai lettek. Ez a folyamat a magyar történettudományban Szekfü Gyula, Mályusz Elemér, Bolla Ilona, Gerics József és mások munkássága nyomán jól ismert. Ennek ismeretében nehezen fogadható el Nada Klaić neves horvát történész véleménye mely szerint a szlavón nemesség fejlődése saját úton haladt.

Medvevár és Lukavec urai az őslakos túrmezei jobbágyok mellé máshonnan is telepítettek birtoklásuk idején jobbágyokat, ily módon gondoskodva a túrmezei nem nemes lakosság utánpótlásáról. Mindazonáltal a választóvonal a túrmezei nemesek és nem nemesek közt nem volt áthághatatlan. A nem nemesek megszerezhették a nemességet rokonodás, később elsősorban a török elleni harcban szerzett érdemek, a Túrmezei kerület fennállásának utolsó szakaszában pedig vétel révén.

Habár a túrmezeiek részt vettek a Habsburgok egyéb háborúiban is, a török veszély elmúltával a Túrmezei kerület sokat veszített jelentőségéből. Mintegy kétszáz évig azonban megszakításokkal tovább létezett. A Túrmezei kerületet először II. József szüntette meg 1782-ben, teljesen alávetve azt Zágráb megyének. A II. József halála után, 1790-ben helyreállított Túrmezei kerület nemesi a napóleoni háborúk-

ban ismét harcoltak. Utoljára az 1809-es nemesi felkelésben vettek részt. Tizenkilenc évi fennállás után, a Schönbrunni békében a Túrmező mint az Illir tartományok része francia uralom alá került. Ekkor közigazgatási és jogi önállósága ismét megszűnt. Ezt részben 1813-ban, teljesen azonban csak 1822-ben nyerte vissza.

A Horvát tartománygyűlés által 1749. március 5-én hozott XXVIII. Törvénycikkely kifejezetten elrendelte, miszerint a Túrmezei nemeseknek még saját magisztrátusuk választásánál nincs fejenkinti (virilis) szavazati joguk, mivel az valójában a körzeti (falusi) bírók hatáskörébe tartozik. Viszont a Magyar udvari kancellária 1830-as, valamint a Helytartótanács 1831, 1833 és 1836-os rendelete értelmében egyenként részt vehettek Zágráb megyei hatóságainak választásában, tisztújításában, nemkülönben e megye gyűlésein. E jogukhoz a túrmezeiek Jozsipovics Antal Dániel ispánjuk vezetésével görcsösen ragaszkodtak.

A Túrmezei kerület nemeseinek ezt a különállásra való törekvésükből fakadó, Zágráb megye és Horvát-Szlavónország lakosainak többségével fennálló ellentétét a nemzeti megújulás idején a magyar reform mozgalom képviselői Kossuth Lajos vezetésével megkísérelték a maguk, illetve az általuk értelmezett és képviselt nemzeti célok érdekében állítani. Ők a túrmezeieket, ezek állítólagos magyar eredetére hivatkozva támogatták abbéli szándékukban, hogy kerületüket nem csak Zágráb megye, hanem Horvát-Szlavónország joghatósága alá is mentesítve közvetlenül Magyarország fennhatósága alá helyezték.

Zágráb megyében 1842-től 1845-ig tartó közdelem után a túrmezeiek ugyan győztek, azonban fejenkénti részvételi jogukat a horvát tartománygyűlésen 1845-ben, magyarországi sorstársaikhoz hasonlóan, akikkel ez a magyar országgyűlésen már előbb megtörtént, végleg elveszítették. Mikor az 1847/48-as magyar országgyűlés a nemeseket és nem nemeseket jogilag kiegyenlítette, a Túrmezei kerület lakossága jogilag szintén egységessé vált. A magyar országos politika nemzeti szempontból a túrmezeieket valóban hathatósan támogatta. A történetírás ezt már rég megállapította. Tudtunkkal azonban nem adta elfogadható magyarázatát, miért álltak 1848/48-ben a túrmezeiek túlnyomó többségükben mégis a magyarokkal ellentétes oldalra. A magyar történetírás a túrmezeieknek ezt a pálfordulását jobbra elhallgatta, esetleg a rögtönítélő bírászkodás bevezetésével a Túrmezőn magyarázta, a horvát pedig a Kerület lakosságának hirtelen felébredt horvát hazafias (nemzeti) érzületével hozta összefüggésbe.

Szerintünk ennek mélyebb okát abban kell keresni, hogy a közös teherviselés (adózás) bevezetése az egytelkes nemeseket egész Magyarországon így a Túrmezőn is igen érzékenyen érintette, érthető tehát hogy azok zöme elhidegült a magyar politika iránt. A jobbágy-ság eltörlését pedig Jelacsics horvát bán, azaz a bécsi udvar is megerősítette. A túrmezei nem nemes lakosság igénye viszont így teljesen ki lett elégítve. Ennek következtében a 48-as magyar kormányok, néhány Jozsipovics Antal Dánielhez hasonló lelkes, illetve elvakult egyén kivételével elveszítették túrmezei híveiket. Ez a magyarázata, hogy a túrmezeiek többsége Jelacsics seregében küzdötte végig az 1848/49-es hadjáratot.

A szabadságharc leverését követő Bach-korszakban a Túrmezei kerület ismét Zágráb megyébe lett olvasztva. Bach bukása után, 1861-ben, mint bírósági intézmény Túrmezei nemesi kerület néven ismét helyre lett állítva. A Túrmezei ispán újra a Kerület nemes lakosainak a bírója lett. Ennek ellenére azonban a Túrmező lakosainak jogegyenlősége továbbra is fennmaradt. A bírósági intézmény újjászervezésekor, 1874-ben a Túrmezei kerület mint ilyen is megszűnt. Az 1895-i tartományi törvény alapján ettől a dátumtól kezdve 1918-ig az ispán csupán korlátozott (békebírói) jogkörrel rendelkező földközösségi örökösödési perekben 1918-ig. Eddig a dátumig egyszersmind a Horvát tartománygyűlés virilis tagja maradt. Ekkor Horvátország részeként a trianoni béke értelmében az újonnan alakult Szerb-Horvát-Szlovén királysághoz került. Az ennek újjászervezését szabályozó, előadásunk elején említett törvény a Túrmezei kerület önállóságának utolsó maradványát is eltörölte a Zágrábi területbe (Zagrebačka oblast) olvasztva azt.

IRODALOM

Bressztyenszky Š., Pravno-povjestni podaci o Turopolju, Mjesečnik pravničkoga Drustva u Zagrebu, 1892.

Ercsi P. (=Pauler Á) , Értekezés a Túrmezőről, Atheneum, 1842.

Laszowski E. - Barlé J. - Dezelić V. - Šenoa M., Plemenita opóina Turopolje,

Zemljopis, narodopis i povijesni prikaz, I, Zagreb, 1910.

Pauler Á., Adalék a túrmezeiek történetéhez, Uj Magyar múzeum, 1850, 393-396.